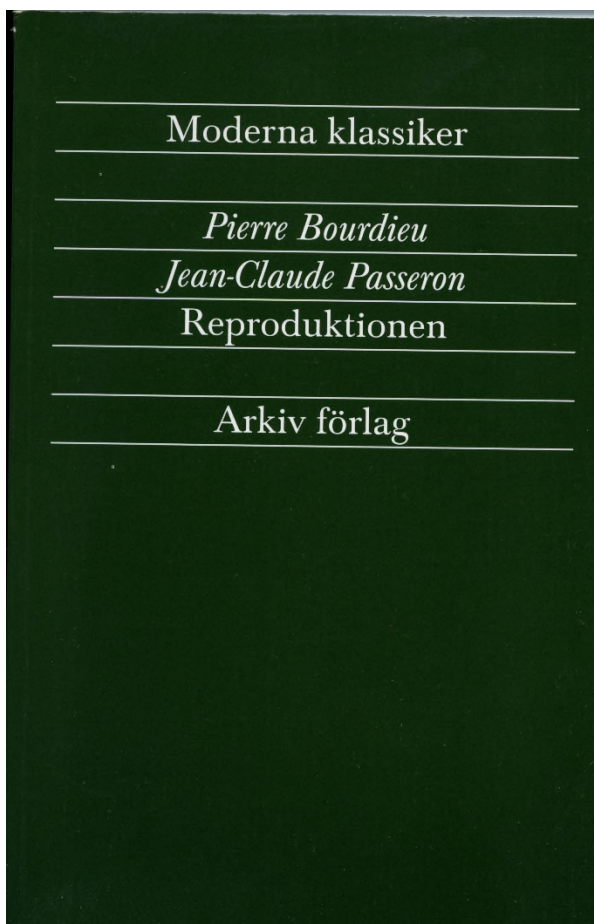

FAKSIMIL

Donald Broady, "Förord till den svenska översättningen".

I: Pierre Bourdieu & Jean-Claude Passeron, *Reproduktionen. Bidrag till en teori om utbildningssystemet*, Arkiv förlag, Lund 2008, pp. 7-30.

[Äv. publ. som "En illa vald titel. Noteringar till 2008 års utgåva på svenska av Pierre Bourdieu och Jean-Claude Passeron, *Reproduktionen*", *Pedagogisk Forskning i Sverige*, vol. 13, nr 3 2008, pp. 176-192.]

Förord till den svenska översättningen

En illa vald titel

Bland det som Pierre Bourdieu sade sig ångra allra mest var att den bok som härmed presenteras i svensk översättning fick heta *La reproduction* när den gavs ut 1970.¹ Folk läser inte böcker utan bara boktitlar, konstaterade han. Titeln "Reproduktionen" har underblåst uppfattningen att bokens budskap är att utbildningssystemet gör överklassbarn till överklass och arbetarklassbarn till arbetare, kort sagt.

Detta var den föreställning om Bourdieus utbildningssociologi som spreds i den anglosaxiska inflytandesfären efter 1977 då den engelska översättningen utkom.² Under de följande åren var boktiteln *Reproduction* den allra vanligast förekommande Bourdieureferensen i engelskspråkiga samhällsvetenskapliga tidskrifter i allmänhet och pedagogiska i synnerhet.³ Tillsammans med andra tänkare, med vilka han sällan hade särskilt mycket gemensamt, stoppades Bourdieu in i facket *reproduction theory* och utmålades som en teoribyggar som ställde upp allmänna postulat om skolan som sorteringsverk och alltings opåverkbarhet. En framtoning som somliga systemkritiker fann attraktiv medan motståndarna skällde honom för determinist.

I någon mån hade Bourdieu och Passeron sig själva att skylla. Inte bara titeln utan även framställningsättet, särskilt i den första fjärdedelen av boken, kan ge den oförberedde läsaren intrycket att författarnas ärende är att spika teser om utbildningssystemet som en automat för återskapande av det bestående. Varför skrev de inte på latin? frågade en elak anmälare,⁴ och onekligen leder de numerade huvudteserna och underteserna och underunderteserna i början tankarna till skolastikernas eller Spinozas exposées.

En social förklaring till detta besynnerliga skrivsätt är den tävlan med althusserianerna som pågick fortfarande medan boken fullbordades. Inte minst var det fråga om en konkurrens om samma publik.⁵ Det var ingen lätt match för Bourdieu att vinna gehör för sin ambition att blåsa nytt liv i en ganska klassisk sociologi, mer eller mindre i durkheimianernas efterföljd.⁶ Filosofen Louis Althusser – marxist, tidigare grundligt skolad i katolsk filosofi, med kärlek till dogmatiken⁷ och till Spinoza – hade dömt ut sociologin som en ideologisk det vill säga icke vetenskaplig disciplin. Därav, för att göra en lång historia kort, tvånget att demonstrera att sociologin dög till uppvisningar i begreppslig och terminologisk sofistikation som kunde mäta sig med det som åstadkommit av althusserianerna, vilka angav tonen i de kretsar av radikala yngre akademiker och studenter där också kärntruppen bland Bourdieus proselyter hörde hemma.

Centralt placerade i dessa kretsar var *les normaliens*, det vill säga elever och före detta elever vid de intellektuellas plantskola framför andra, l'École normale supérieure vid rue d'Ulm i Paris. Där hade Bourdieu själv läst vid humaniorasektionen från 1951 till och med 1954 då han avlade sin *agrégation*-examen i filosofi. (Som lärare vid skolan med uppgift att drilla eleverna i filosofi inför denna examen tjänstgjorde för övrigt den nyss nämnde Althusser.) Tanken var att han skulle disputerat i filosofi men doktorsavhandlingen, om känslolivets fenomenologi, färdigställdes aldrig (vilket medförde att Bourdieu aldrig kunde komma i fråga för en professorsstol vid ett franskt universitet).

Filosofisk dressyr

Således: som sociolog var Bourdieu självlärd. Detsamma gällde samtliga framstående franska sociologer fram till och med hans egen generation. Nästan alla var utbildade till filosofer. Undantagen var några historiker och någon enstaka immigrant. Den franska sociologin levde länge i intellektuellt och institutionellt avseende under filosofins dominans. Som undervisningsämne var sociologin en specialitet inom moralfilosofin, och blev inte

ett examensämne förrän 1958 i och med införandet av *licence de sociologie* och *doctorat de troisième cycle*.

Mot alla sociala odds hade Bourdieu, uppvuxen under blygsamma omständigheter i en liten by i Béarn i Frankrikes sydvästra hörn, kommit i åtnjutande av den mest kvalificerade filosofiska utbildning som erbjöds i Paris: filosofiklassen vid Lycée Louis le Grand som är landets förnämsta humanistiska gymnasium, följd av *la khâgne* (se nedan) vid samma skola, innan han antogs till École normale supérieure vid rue d'Ulm (ENS). Vid denna tid, slutet av fyrtioalet och början av femtioalet, framstod det fortfarande som självklart att de mest begåvade gymnasisterna skulle välja filosofiklassen och därefter gå vidare till *la khâgne* och ENS. Lika självklart var att filosofistudenterna förväntades vara de mest begåvade; en cirkulär föreställning om sambandet mellan filosofistudier och intellektuell överlägsenhet som utövade ett starkt tryck på Bourdieus generation.

Några sakupplysningar om det franska elitutbildningssystemet kan behövas för att Bourdieus väg genom undervisningsanstalterna skall bli mer begriplig, och även för att underlätta läsningen av återstoden av denna bok. Gymnasiets (*le lycée*; vid den tid vi här behandlar var *collège*-organisationen inte införd) sista årskurs var indelad i olika *sections*. En av dessa var *la classe de philosophie*. Efter studentexamen (*baccalauréat*) kunde de mest framgångsrika eleverna – det vill säga de som hade de bästa studentbetygen samt de bästa samlade resultaten från hela gymnasietiden – gå vidare till en tvåårig påbyggnadsutbildning, *les classes préparatoires*, som förberedde för inträdesproven till de förnämsta elitskolorna, *les grandes écoles*.

Den preparandutbildning som förbereder för inträdesprovet till den humanistiska (*lettres*) studieinriktningen vid l'École normale supérieure kallas *la khâgne* (ibland kallas första årskursen *hypo-khâgne* och den andra *khâgne*). Det finns flera *écoles normales supérieures*, egentligen gymnasie- och universitetsläraryhögskolor, bland vilka den vid rue d'Ulm i Paris åtnjuter högst prestige. Den fyraåriga undervisning som där ges, under Bourdieus tid vid skolan enbart till pojkar, leder fram till en examen, *agrégation*,

som avläggs vid universitetet och ger tillträde till gymnasie- och universitetslärarkarriärer.

Vid sidan av École normale supérieure vid rue d'Ulm var – och är fortfarande – de mest eftersökta bland *les grandes écoles* ett antal tekniska högskolor med l'École polytechnique i spetsen, ett par ekonomiska högskolor bland vilka l'École des hautes études commerciales (HEC) är den högst rankade och således en motsvarighet till Handelshögskolan i Stockholm, den mer statsvetenskapligt orienterade Sciences Po och därjämte ytterligare några, samt den skola som seglade upp som den mest profitabla av dem alla, l'École nationale d'administration (ENA), dit den som siktar mot näringslivet, politikens eller den statliga förvaltningens högsta topp kan söka sig efter fullföljd utbildning vid någon av de övriga elitskolorna.

En förutsättning för att fransk högre utbildning förblivit så tydligt tudelad i en liten elitskolesektor å ena sidan och universitetet å den andra, är att den förstnämnda sektorn – och även några universitetsutbildningar såsom medicin – lyckats bibehålla sin antagningsbegränsning. Universitetet tar till sin grundutbildning emot i stort sett alla sökande med studentexamen och lider brist på alla slags materiella och symboliska resurser.

Efter denna utveckling om det franska utbildningssystemet åter till Bourdieu. Att dennes skrifter under åren 1966–1974 – utgivningen av *Reproduktionen* inträffade således mitt i denna period – var så renodlat teoretiska, till skillnad från de tidigare övervägande empiriska arbetena och de senare där teorin och empirin är mer hopflätade, kan delvis förklaras av filosofins dominans över samhällsvetenskapen i dåtidens Frankrike. Hellre en aristotelisk glosa än en tabell för mycket.

Filosoferna var så att säga Bourdieus "osynliga kollegium", vilkas respekt måste erövas för att hans projekt skulle ha någon utsikt till framgång när han på allvar gav sig in i det akademiska spelet. Denna strategi ingick nog inte i någon uttänkt karriärplanering utan torde ha varit snudd på en objektiv nödvändighet, betingad av dominansförhållandena inom tidens intellektuella fält. Den empiriska sociologi som existerade var mestadels inriktad

mot utredningsverksamhet av amerikanskt märke, med obetydligt intellektuellt anseende. Bourdieu hade andra kort på hand.

Den subjektiva sidan av saken var att Bourdieu var skolad till filosof och som sådan betraktad som ett lysande framtidslöfte. Han har senare sagt att ifall han under sina studieår fått veta att han skulle hamna i den empiriska samhällsvetenskapen, hade han tagit livet av sig. Att han ändå slog in på den banan framstod för vissa kamrater och forna lärare – liksom för Georges Canguilhem, patronen för hans aldrig fullbordade doktorsavhandling – som ofattbart, som en självpåtagen degradering. Bourdieu har också hävdat att han så sent som vid 1960-talets mitt alltjämt såg sig själv som filosof och trodde att det var i den egenskapen han skulle lämna sina egentliga framtida bidrag till forskningen; allt han utträttat på sociologins och etnologins domäner uppfattade han som tillfälliga avstickare.

Att senare tillkomna läsare med en annan skolning haft svårt att urskilja poängen med den tesartade framställningen i *Reproduktionen* är inte så konstigt. När boken blev mer allmänt känd i den engelskspråkiga världen i slutet av 1970-talet betraktades Bourdieu ofta som något slags lillebror till Althusser vars tänkande importerades vid samma tid. Många förutsatte att den senare satt inne med en högre sanning än Bourdieu som inte sällan sågs som en av borgerlig ideologi anstucken halvweberian. Strävan att passa in Bourdieu i det althusserianska ramverket präglade även den första bredare introduktionen av Bourdieu i Sverige,⁸ vilken inträffade ungefär samtidigt med att han blev ett stort namn i den anglosaxiska världen.⁹

Åtskilliga av Bourdieus texter är tröglästa och *Reproduktionen* är krångligast av dem alla. Den sociala verklighet som jag analyserar är inte mindre komplex, brukade han anföra till försvar för sitt skrivsätt. I det här förordet skall jag inte falla författarna i talet genom att förenkla eller parafraasera innehållet. I stället vill jag försöka underlätta läsningen genom att peka på orsaker och skäl till att boken skrevs som den skrevs. Behållningen blir förhoppningsvis större, läsmotståndet mindre och missförstånden – som drabbat denna bok i ovanligt stort mått – färre om läsaren vet

tillräckligt mycket om den ursprungligen tilltänkta läsekretsen och om tillkomstbetingelserna i övrigt. Åtminstone bör den sentida läsaren känna till att så gott som varenda människa som fick *Reproduktionen* i sin hand när den utkom hade tagit del av, eller åtminstone bildat sig en uppfattning om en tidigare bok i samma ämne av samma författarduo.

Arvtagarna

I fransk utbildningsdebatt var det inte med *Reproduktionen* som Bourdieu och medförfattaren Jean-Claude Passeron vann sin publika berömmelse och ryktbarhet utan med *Les héritiers* ("Arvtagarna" eller "Arvingarna"), publicerad redan 1964.¹⁰ *Reproduktionen* skrevs med andra ord för en läsekrets som redan var bekant med huvudpoängerna i den tidigare boken.

Les héritiers handlade om studenterna vid universitetens humanistiska fakulteter och deras ansträngningar att erövra Kulturen samtidigt som samma Kultur bemäktigar sig dem. Det viktigaste empiriska underlaget var en serie undersökningar som Bourdieu dragit igång så snart han, efter studieåren och en sejour i Algeriet, i början av 1960-talet påbörjat sitt akademiska yrkesliv i Frankrike. Han var då i trettioårsåldern och förfogade inledningsvis över två institutionella plattformar: en universitetslärtjänst i Lille och en befattning som Raymond Arons assistent vid Centre de sociologie européenne i Paris.¹¹ Från dessa stödjepunkter hade Bourdieu skickat ut egna och kollegers studenter försedda med frågeformulär och intervjuguiden för att utforska olika aspekter av universitetsstudenternas tillvaro, deras studier och fritid, hållningar och värderingar och sociala och geografiska ursprung. Dessutom hade han tagit hjälp av studentorganisationer och kolleger runtom i Frankrike för att distribuera enkäten till studenter vid andra lärosäten. Han lät även företa analyser av offentlig statistisk information om de studerandes sociala och geografiska bakgrund med mera. Resultaten tydde på att vissa grupper – familjer, yrkesgrupper, klassfraktioner – förutom sina ekonomiska (i ordets gängse mening) resurser förfogade över ett annat slag av tillgångar som,

via en lyckosam bana genom skola och högre utbildning, gav deras barn tillträde till höga positioner. Den i särklass effektivaste enskilda indikatorn för att mäta dessa tillgångar var föräldrarnas utbildningsnivå. (Inte förrän ett par år efter utgivningen av *Les héritiers* skulle Bourdieu införa termen "kulturellt kapital" som beteckning på dylika tillgångar.)

Les héritiers inleddes med tolkningar av tillgänglig statistik om den sociala rekryteringen till högre utbildning i Frankrike. Stick i stäv med den då populära uppfattningen att systemet demokratiserats under de närmast föregående åren, påtalade Bourdieu och Passeron att den starka expansion som inletts kring 1960 och fört nya studentkategorier till undervisningsanstalterna inte inneburit någon nämnvärd förändring av relationerna mellan samhällsklasserna. Ökningen av antalet studenter från de lägre sociala klasserna motsvarades av en ännu större ökning av studenter ur högre klasser. Dessutom visade det sig att studenter från lägre sociala klasser, i likhet med flickor ur alla klasser, förvisades till lågt rankade utbildningar medan de verkliga elitinstitutionerna tenderade att monopoliseras av överklassynglingar.

Universitetens filosofiska fakulteter, som utforskades i *Les héritiers*, fanns ganska långt ned i denna hierarki (på vars krön, vad gällde humaniora, den nämnda ENS vid rue d'Ulm befann sig jämte forskningen och forskarutbildningarna vid några inrättningar utanför universiteten, i synnerhet Bourdieus egen hemvist École pratique des hautes études). I jämförelse med mer prestigefyllda läroanstalter fick de filosofiska fakulteterna på universiteten ta emot en större andel studenter med mer blygsam social härkomst, och fler flickor. Just därför utgjorde dessa fakulteter ett särdeles intressant studieobjekt: här gavs tillfälle att närstudera mötet mellan å ena sidan Kulturen, förvaltd av läroanstalten och universitetslärkåren, och å andra sidan studenter med högst skiftande habitus och i besittning av varierande mått av kulturellt kapital.

Dessa humaniorastudenter hade blivit så talrika att bara en bråkdel av dem kunde räkna med att bli kulturpersonligheter, litteraturkritiker, ordinarie lärare inom den högre utbildningen, forskare eller annat i den stilen. Sannolikheten talade för att de

skulle bli skollärare eller tjänstemän på mellannivå. Men den undervisning som meddelades dem och den bild de gjorde av sig själva och sina studier stämde dåligt med deras sannolika framtid. Tvärtom behandlades studenterna och betraktade sig själva som om de allesammans skulle följa i professorns fotspår. Pedagogiken var "karismatisk", byggd på utstrålningen hos den fullkomnade produkt av universitetskulturen som lärarens personlighet utgjorde. Triviala ting som studieteknik berördes inte. Att skriva upp viktiga saker på tavlan hade varit för skolmästaraktigt. Pedagogikens högsta form var den magistrala föreläsningen, fylld av lärda allusioner och det slags akademiska kvickhet som markerar distans till det alltför skolmässiga bruket av den kultur som auditoriet gick i skola för att lära. Det var en pedagogik som förutsatte en särskild sorts habitus hos studenterna. Ungefär som de bytestransaktioner i traditionella bondesamhällen som Bourdieu undersökte under sin tid i Algeriet, där gåvan och gengåvan hedrade båda parter såsom värdiga att delta i utbytet,¹² uppfattades den magistrala föreläsningen som ett möte mellan virtuosen och de utvalda vilka befunnits värdiga att mottaga och uppfatta hans budskap.

Samma habitus återspeglades i många av intervjuerna med studenter. Dessa ville gärna få sagt att "Jag är inte precis någon vanlig student". Alla ansträngde sig att särskilja sig från bilden av genomsnittsstudenten, vilken de samtidigt pådyvlade andra studenter. De intervjuade studenterna försökte vara vad de hade som projekt att vara, nämligen individer vilka fritt valde sig själva. De besökte filmklubbar som besatta, upptäckte avantgardet inom litteratur, teater och film, köpte samma grammofonskivor och dekorerade sina rum med reproduktioner av samma modernistiska konstverk. Men de var inte bara upptagna av att lära sig vad de fritt skulle välja att vara, de var också i färd med att tillägna sig det förhållande till Kulturen som utmärker den som har naturlig hemortsrätt inom densamma: en obesvärad ledighet parad med distans till den vardagliga världens trivialiteter. I detta projekt föreföll blotta negationen av ordinärt uppträdande att spela en viktig roll: att sova när andra var vakna och tvärtom, att aldrig som andra gå på bio på söndagar.

Examinationsformerna fordrade att studenterna gjorde detta "fria" förhållningssätt till kulturen till sitt: att de med sin personlighet betalade priset för de höga betyg som sanktionerade deras inträde i Kulturen. Lärarnas bedömning av uppsatser och muntliga prestationer sågs allmänt som ett sätt att värdera "personen", "människan" – ett slags universell människa befriad från vardagsvärldens tarvliga nödvändigheter eller åtminstone kapabel att med intellektets hjälp höja sig därur. De lyckade studenterna var fulländade produkter av det franska universitetssystemet. När de uttryckte den speciella relation till världen som de där förvärvat trodde de sig tänka universellt, för andra och för alla. Särskilt utslagsgivande var de stora uppsatser och muntliga anföranden som ingick i examinationen. Här särskiljde sig de "briljanta" eleverna – de som så till den grad förmått göra Kulturen till en del av sin personlighet att deras behärskande av densamma förlorat alla de skolmässiga drag som röjde dess upprinnelse i skolan – från medelmåttorna. Denna pretention på att skapa sig själva som fria intellektuella kontrasterade mot utbildningens faktiska resultat, de strömlinjeformade studenterna, dessa "exemplariska exemplar av homo academicus" som erövrade tätplatserna i examensproven. Enkätsvaren visade att dessa vällyckade studenters favoritförfattare ofelbart var Camus, Malraux, Kafka och Proust. Bland semestermål föredrog de Grekland. Alla blev lika upprörda vid tanken på att rocksångaren Johnny Hallyday skulle representera fransk ungdom.

Till undersökningens viktigaste resultat hörde upptäckten av diskrepansen mellan å ena sidan den framtid som objektivt sett väntade flertalet studenter, å andra sidan den "karismatiska" pedagogik som universitetet utsatte dem för och deras upplevelse av sig själva som blivande intellektuella. Tidigare hade de filosofiska fakulteterna som sin sociala bas haft de högre samhällsklasserna, i synnerhet de fraktioner som var rikast rustade med kulturellt kapital, men redan under tidigt sextiotal kunde man observera konflikten mellan den Kultur som dittills präglat undervisningen och det som nya kategorier av studenter, rekryterade ur kulturellt sämre bemedlade skikt, hade med sig i bagaget. I *Les héri-*

tiers kontrasterades uppkomlingarna från lägre sociala skikt som – med undantag för någon enstaka Rastignac (Bourdieu själv var ett sådant särfall) – regelmässigt lyckades sämst, mot de borgerliga studenter som hemifrån var formade att röra sig naturligt i universitetsmiljön. De förras i tysthet genomlidna oro för framtiden och för studiernas värde som yrkeskvalificering skilde sig från de senares obekymrade och betydligt djärvare satsningar på projektet att inträda i den intellektuella eller vetenskapliga världen.

Så långt innehållet i *Les héritiers*. Reaktionerna på publiceringen blev våldsamma. Bourdieu har berättat om gamla lärare och studiekamrater som slutade hälsa när han mötte dem på trottoaren. För dem tedde sig *Les héritiers* som en nedrig attack på de värden som odlades inom utbildningssystemet: förtjänsterna hos den bildning som skolan och universiteten förmedlar, lärarnas goda avsikter, månadet om den naturgivna studiebegåvningen, elevernas och studenternas individuella val och fria kunskapsökande. Som än mer subversiv kom *Les héritiers* att framstå under de närmast följande åren då de unga som skulle komma att genomföra 1968 års studentrevolt hade den som favoritlektyr. Här lärde de sig hur det franska universitetssystemet hängde ihop med privilegiesamhället som de ville kasta över ända. ”Hans [Bourdieus] trogna anhängare hade spridit sig över Sorbonne och delade ut manifest i överensstämmelse med Bourdieu–Passerons evangelium [...]; studenterna å sin sida gjorde bruk och missbruk av idéerna i boken *Les héritiers*”, skrev sociologen och den högersinnade publicisten Raymond Aron i sina memoarer apropå händelserna i maj 68 – händelser som innebar den definitiva brytningen mellan Aron och Bourdieu vilken han fem år tidigare behandlat som sin kronprins.¹³

Byggstenar till en teori om utbildningssystemet

När Bourdieu började bli mer allmänt känd inom den anglosaxiska sfären, var det med *Reproduktionen* som hans namn förknippades, samt med några ungefär samtidiga likaledes utpräglade teoretiska artiklar i samma ämne.¹⁴ Den tidigare boken om arvtagarna har

förblivit jämförelsevis obekant även efter det att den med femton års fördröjning gjordes tillgänglig i engelsk översättning.¹⁵ Denna bakvända reception är en del av förklaringen till att så många utlänningar föreställde sig att det huvudsakliga ärendet med *Reproduktionen* var att slå fast att utbildningssystemet cementerar klassamhället och den dominerande kulturen. Men det var ett budskap som redan sex år tidigare nått den läsekrets för vilken *Reproduktionen* skrevs: som framgått ovan innehöll redan *Les héritiers* analyser av Skolans centrala betydelse för att förmedla och legitimera Kulturen (orden *École* och *Culture* gavs extra tyngd genom att stavas med stor begynnelsebokstav) jämte statistiska belägg för att de – ekonomiskt och framför allt kulturellt – bemedlade familjernas barn lade beslag på de mer åtråvärda utbildningarna. Med *Reproduktionen* ville Bourdieu och Passeron åstadkomma något mer.

Framför allt var *Reproduktionen* en systematisering och syntes av empiriskt arbete under hela 1960-talet. Utöver *Les héritiers*, glansnumret på kulturlivets stora scen, applåderat och utskällt, och det mindre bekanta underlaget som presenterades i en tillhörande tabellrapport med uppgifter om studenter i filosofi och sociologi,¹⁶ hade den växande krets av forskare som Bourdieu samlade kring sig genomfört studier av studenter vid medicinsk fakultet,¹⁷ de naturvetenskapliga fakulteterna,¹⁸ tekniska utbildningar¹⁹ och *les classes préparatoires*,²⁰ för att bara nämna sådant som redovisades i böcker och rapporter. Därtill kom studier av undervisningssituationens förutsättningar.²¹ Alltsammans detta, jämte mycket mer som förblev opublicerat samt en rad kultursociologiska studier av relevans för förståelsen av utbildning, skulle bakas ihop i *Reproduktionen* och mer generella förklaringsmodeller skulle prövas, vilket är ytterligare en delförklaring till det sammanpressade framställningssättet. Att sedermera i den engelsklänsande världen det mesta ljuset föll på *Reproduktionen* och ett par uppsatser med likartat innehåll, fick till följd att den underliggande empirin hamnade i skymundan – en ensidighet som säkerligen hänger samman med den skarpa arbetsdelningen mellan teoretiker och empiriker inom anglosaxisk samhällsvetenskap. Bourdieu räknades in bland de förra. Det är påfallande att hans

och medarbetarnas ganska fåtaliga renodlat teoretiska uppsatser och böcker genom åren översatts tidigare och citerats flitigare än de långt fler arbeten där empirin haft större utrymme.

Det breda empiriska underlag som förelåg när *Reproduktionen* sammanställdes tillät Bourdieu och Passeron att på helt annat vis än i delundersökningarna av särskilda studentkategorier – humaniorastudenterna i *Les héritiers*, exempelvis – visa varför utbildningssociologin är så central. Den är ingen bindestreckssociologi bland andra. Studier av utbildning är oundgängliga för förståelsen av samhällen där det kulturella kapitalet är av avgörande betydelse, det vill säga moderna västerländska samhällen jämte andra samhällen som efterliknar dem. Utbildningssystemet är inte bara en selektionsapparat som fördelar det kulturella kapitalet – i regel mest frikostigt till dem som redan är mest välförsedda därmed hemifrån. Det bidrar också till att forma människors habitus så att de blir benägna att erkänna de värdehierarkier och klassificeringar som är förbundna med det kulturella kapitalet. Bland annat därför är utbildningssystemet och dess mål, mening och verkningssätt föremål för ständiga strider mellan olika sociala grupper.

Detta slags mer syntetiska och generella förklaringar krävde att forskningsverktygen slipades.²² Det är anmärkningsvärt att Bourdieu fram till 1966 med undantag för ett par smärre artiklar uteslutande publicerade renodlat empiriska texter.²³ Därefter inträffade den period i hans författarskap som vi kan kalla ”teoretisk” och dit *Reproduktionen* hör. Det kan vara skäl att hålla i minnet att det är ganska nykläckta begrepp och i synnerhet termer som uppträder i boken. Inte konstigt om uttryckssättet bitvis blev knöligt och att långt ifrån allt kom att överleva in i de följande decenniernas forskning. Men flera av de mest centrala termerna fick stadga ungefärligen från och med *Reproduktionen*.

Tag som exempel den i Bourdieus kommande arbeten så centrala termen ”kulturellt kapital”. Den avser ytterst kort sagt tillgångar som i hela samhället och särskilt inom den dominerande klassen är högt värderade och står i motsättning till ekonomiskt kapital. För att uttrycka saken enkelt: om man har jämförelsevis lite pengar och ändå når framgång, vad har man då? Bor man i

Frankrike har man i så fall vanligen elitskolebakgrund, är förtrogen med den dominerande och auktoriserade kulturen och behärskar det slags språkbruk som anstår kultiverade människor (vad kulturellt kapital är i exempelvis Sverige är en empirisk fråga, det är säkerligen inte detsamma). När termen dök upp i tryck hos Bourdieu för första gången 1966 var det närmast som en analogi till ekonomiskt kapital. Innan dess, i *Les héritiers* och andra skrifter från sextiotalets första hälft, hade Bourdieu gjort bruk av ett helt batteri av termer: ”det kulturella arvet”, ”det sociala arvet”, ”kulturella privilegier”, ”den kulturella nivån” och så vidare. Inte förrän i *Reproduktionen* kommer termen ”kulturellt kapital” att tillhöra de centrala termerna, och då nära förknippad med språklig förmåga. Det var ett resultat från de empiriska studierna att just språkbekänning hade så fundamental betydelse i det franska utbildningssystemet och samhället i övrigt.

”Habitus” är en annan term som blir frekvent i Bourdieus författarskap ungefärligen från och med *Reproduktionen*. Även habitusbegreppet – således själva grundtanken att människor inristade i sina kroppar och sinnen besitter seglivade system av dispositioner formade av deras dittillsvarande liv, dispositioner som tillåter dem att handla, tänka och orientera sig i den sociala världen och som dessutom styr deras praktiker så att samma sociala värld återskapas eller förändras – hade börjat mejslas ut tidigare, men Bourdieu använde så gott som alltid andra ord²⁴ för olika aspekter därav, från ”beteendescheman” och ”strukturella scheman” i de tidigaste algeriska studierna över ”dispositioner” och ”etos” till uttryck som ”system av modeller” och ”system av kulturella drag” i arbetena från mitten av 1960-talet.

Läsaren kan ha i åtanke att *Reproduktionen* således bland mycket annat var ett försök att få fason på begrepp som Bourdieu arbetat med i tio år av etnologisk och sociologisk forskning, och att utveckla en ändamålsenlig terminologi. Det som, särskilt om boken läses framifrån, kan framstå som ett storvulet teoribygge visar sig nära knutet till forskningshantverket, låt vara att bara en bråkdel av det empiriska arbetet blev synligt mellan pärmarna på just denna bok. Det hade funnits skäl att bevara den modesta

undertiteln ”Byggstenar till en teori om utbildningssystemet” som föll bort när boken överfördes till engelska.

En svensk läsare av *Reproduktionen* frågar sig ideligen i vad mån och på vad sätt analyserna av förhållanden i det franska samhället säger något om vårt eget land. Här är ett varningsord på plats. Begreppen och tillvägagångssätten är värda att prövas i forskning på svensk botten, men vi kan inte obesedda överta *resultaten* från Bourdieus och hans medarbetares undersökningar av franska förhållanden. Så har alltför ofta skett när utlänningar varit ivriga att utläsa något slags universell och formell reproduktionsteori ur studierna av det franska utbildningssystemet. Att läsa Bourdieu på så vis är som att försöka tillägna sig matematikens redskap genom att lusläsa räknelärans facithäfte. Fast det svenska utbildningssystemet med början under det tidiga 1990-talet raskt närmat sig ett elitskolesystem inte helt olikt det franska, såtillvida att *olika* slag av eliter fått allt lättare att finna utbildningsvägar för just sin avkomma, är skillnaderna länderna emellan ändå betydande.

Vad hände sen?

De studier av utbildning som utgått från Centre de sociologie européenne fortsatte och nytt material har lagts till det redan insamlade. Dock har den renodlade utbildningssociologin aldrig fått tillnärmelsevis så stort relativt utrymme som den hade under 1960-talets pionjärperiod. Det beror inte på att forskningen om utbildning krympt. I stället har forskningsprogrammet i dess helhet expanderat i många andra riktningar. Därmed har utforskandet av utbildning blivit inslag i ett otal studier av exempelvis olika sociala fält.

Nästa syntes efter *Reproduktionen* var det centrala kapitlet om ”det sociala rummet och dess omvandlingar”²⁵ i *La distinction*, 1979. Ytterligare en syntes var Bourdieus största utbildningssociologiska arbete, *La noblesse d'État*, 1989,²⁶ vari ingick bland mycket annat Bourdieus och Monique de Saint Martins viktiga studier av rummet av *grandes écoles* vilka ett par år tidigare publicerats i Bourdieus tidskrift *Actes de la recherche en sciences sociales*. Nämnas

bör också Bourdieus bok *Homo academicus* från 1984 om det fält där han själv var verksam, universitetsfältet i Paris.²⁷ Efter hans död 2002 har somliga bland de franska medarbetarna och lärjungarna drivit den utbildningssociologiska forskningen vidare,²⁸ och ännu mycket mer pågår i andra länder.

Studierna efter *Reproduktionen* (och efter *La distinction*, 1979) blev mycket mer differentierade.²⁹ Inflygningsvarvet var fullföljt och analyserna kunde bli mer finmaskiga, sociala grupper hanteras på mindre aggregerad nivå, olika fält särskiljas och skilda delar av utbildningssystemet utforskas på närmare håll och i relation till varandra. Bland annat var de tidiga studierna mer endimensionella såtillvida att så stor vikt fästes vid avstånd i så att säga ”lodrät” riktning – mellan de övre och de undre samhällsklasserna, mellan legitim kultur och folklig smak, mellan högutbildade och lågutbildade, skolljus och *dropouts* och så vidare. De senare studierna har varit mer mångdimensionella genom att avsevärd uppmärksamhet ägnats även åt ”vågräta” avstånd eller avstånd i andra riktningar, exempelvis mellan sociala grupper som besitter jämförbara mängder tillgångar men av olika slag (och då inte bara kulturellt och ekonomiskt kapital utan även politiskt, vetenskapligt, journalistiskt etc.) eller mellan olika, om man så vill, sidoordnade fält.

Studierna av utbildning har ingått i ett mycket omfattande forskningsprogram som hade nått ett stycke på väg redan när *Reproduktionen* utkom men som inte var lika synligt då. En av Bourdieus långsiktiga ambitioner genom decennierna har varit att undersöka den ena efter den andra av de olika regionerna inom det han så småningom kom att kalla ”maktens fält”. Härmed avses systemet av relationer mellan alla kapitalarter av betydelse i samhället: från ekonomiskt kapital över juridiskt, politiskt och så vidare till journalistiskt, vetenskapligt och konstnärligt kapital. Det enklaste sättet att få en överblick över detta kolossala program är att gå genom årgångarna av *Actes*; de artiklar som tryckts där har i många fall utvidgats till större arbeten och redan temanumrens rubriker ger besked om vilka fält som börjat betas av. Utbildningssystemet blir viktigt i samband med många av dessa studier, inte minst för att Bourdieu och hans medarbetare funnit relatio-

ner mellan maktfältets och utbildningssystemets struktur. Dessa intrikata samband, och statens roll i sammanhanget, behandlades grundligast i den nämnda boken *La noblesse d'État*.

Vad gäller Bourdieus forskningsverktyg har begreppet "fält" varit det viktigaste nytilskottet i förhållande till det instrumentarium som användes i undersökningarna fram till och med *Reproduktionen*. Med socialt fält (även benämnt kampfält eller konkurrensfält) avsåg Bourdieu ett föränderligt område i samhället där människor och institutioner strider om något som är gemensamt för dem. Inom exempelvis pedagogikens fält strider man om undervisningens mål och mening. Det är skillnad på produktionsfält, befolkade av specialister, och konsumtionsfält. Den som vill utforska pedagogiken skulle eventuellt kunna konstruera dels ett produktionsfält där bland annat pedagogiska idéer lanseras av journalister, politiker, forskare och studiedagsestradörer, dels ett konsumtionsfält där lärare, elever och föräldrar återfinns. Fältbegreppet är inte minst ett verktyg för studiet av fördelningen av kapital. Varje tillräckligt autonomt (produktions)fält besitter sin egen art av kapital, och en av de stora skillnaderna mellan *Reproduktionen* och den forskning som skulle följa är att studier av det kulturella kapitalet på aggregerad nivå efter hand kompletterats med allt fler undersökningar av många olika slag av symboliskt kapital; inom pedagogikens fält finns kanske anledning att leta efter indikatorer på tillgångar som fungerar som allmänt kulturellt kapital, politiskt, administrativt och beteendevetenskapligt kapital med mera, och därutöver möjligen specifikt pedagogiskt kapital utmärkande för just detta fält (förutsatt att det är tillräckligt oberoende av utvärtes krafter för att härbärgera en alldeles egen art av kapital, vilket är en empirisk fråga).

Efter några preludier under 1960-talet utvecklades begreppet fält på allvar i ett par teoretiska artiklar om det religiösa fältet, båda publicerade 1971.³⁰ Från och med 1975 har en strid ström av empiriska studier av fält flutit från Bourdieu och hans medarbetare. Den nyss anförda boken *Homo academicus* är ett exempel. Här var det konkurrensfältet mellan universitetsmän i Paris som var föremålet för studien, påbörjad redan under 1960-talet men inte publicerad

förrän 1984. Eftersom data hämtades från ett kvartssekel tillbaka i tiden blev boken ännu ett bidrag till förståelsen av det tillstånd som ledde fram till universitetets manifesta kris 1968.

I fråga om forskningstekniker har vad som numer ofta kallas geometrisk dataanalys blivit av stor betydelse.³¹ Till denna familj av statistiska tekniker hör enkel och multipel korrespondensanalys som i olika varianter kom till användning från och med sjuttio-talet mitt, exempelvis i de nämnda studierna av rummet av *grandes écoles* och framför allt i studier av olika slags fält. I *Homo academicus* finns illustrativa exempel.

Ytterligare en tydlig och föga förvånande förändring är att Bourdieu själv under sina sista år i likhet med många bland medarbetarna och efterföljarna ägnade allt större intresse åt globala eller åtminstone transnationella fenomen. Det är i dag inte lika självklart som då *Reproduktionen* tillkom att man på fruktbarare sätt kan avgränsa och inskränka sina studier till exempelvis ett nationellt utbildningssystem.

Det finns fler förändringar som har minst lika mycket med den sociala världens utveckling att göra som med det vetenskapliga fältets. För utbildningssystemets vidkommande har kvinnornas frammarsch gjort att vissa förklaringar som hade sitt värde för fyrtio år sedan inte längre är tillämpliga.³²

Till sist några ord om förändringsmöjligheter och det normativa. Bourdieu brukar ofta uppfattas som en dysterkvist som nöjde sig med att konstatera sakernas tillstånd utan att erbjuda någon uppmuntran åt den som önskar ändra systemet. Det är inte alldeles sant. Förvisso var Bourdieu determinist i den enkla meningen att han utforskade just sociala determinanter. Inom sociologin så som han uppfattade den finns ingen plats för förklaringar som hänvisar till helt partikulära fenomen eller rent individualpsykologiska förlopp. Och det är sant att han inte trodde på att förändringar kunde förklaras av godsinnade pedagogiska eller politiska ambitioner inuti huvudet på lärare eller administratörer. De tidiga studier som *Reproduktionen* byggde på hade en udd riktad mot de då talrika och röststarka tillskyndarna av *l'école libératrice*. Denna "frigörande skola" som sades erbjuda alla lika chanser döl-

jer i själva verket den ojämlikhet inför Skolan som är en aspekt av den generella ojämlikheten inför Kulturen, för att använda Bourdieus dåtida språkbruk. Men Bourdieus tillvägagångssätt tillåter förvisso studier av förändring, vilket borde ha framgått redan av detta korta förord och borde vara uppenbart för vem som helst som inte låter sig luras av att boken heter *Reproduktionen* utan tar del av Bourdieus och hans medarbetares analyser av utbildningsväsendets konvulsioner.³³

Emellertid kom Bourdieu under loppet av sin levnad att ändra hållning till det normativa ett par gånger. *Les héritiers*, 1964, mynnade efter de nyktra analyserna av systemets verkningssätt ut i en plädering för en ”rationell pedagogik” som dels bygger på sociologisk kunskap om de kulturella klyftor som skiljer samhällsklasserna åt, dels strävar efter att minska dessa klyftor, således en pedagogik av närmast kompensatorisk art med demokratiserande syften. Utgångspunkten var att ingen institution kan ersätta Skolan när det gäller att ge så många som möjligt tillgång till Kulturen.

Därefter följde för Bourdieus del halvtannat decennium av politisk avhållsamhet. Hans hållning var ungefär: Jag står till tjänst med sociologiska analysinstrument och undersökningsresultat, vilka härmed med varm hand överräckes, särskilt till er som har mest att vinna på att sanningen om tjyvsamhället uppenbaras. Använd redskapen efter eget huvud, ni är bättre placerade än jag för att bedöma vad som bör göras åt er egen situation. Bourdieu gjorde under dessa år allt för att inte beblandas med de politiska aktivisterna, de massmediala åsiktsmakarna, de profetiska intellektuella eller statens teknokrater. Inte så att hans politiska ståndpunkter var någon hemlighet, han var och förblev närmast socialdemokrat av klassisk (egalitaristisk men inte etatistisk) sort, men hans bidrag till de politiska striderna utgjordes av strikt sociologiska undersökningar. De öppna normativa pläderingarna för ”den rationella pedagogiken” försvann ur hans utbildnings-sociologiska texter. I stället gavs det politiska budskapet en så att säga negativ form. I *Reproduktionen* och andra skrifter fortsatte han att kritisera begåvningsideologin och den karismatiska pedagogiken, myterna om den demokratiska och frigörande skolan,

föreställningarna om de kulturella privilegiernas legitimitet och så vidare, men utan värdeladdade fördömanden. I stället presenterades genomlysningar av de betingelser som konstituerar och vidmakthåller dessa förståelseformer. De politiska värderingarna och handlingsanvisningarna blev läsarens sak.

I början av 1980-talet inträffade ett remarkabelt skifte i Bourdieus agerande som intellektuell. Från och med då och under återstoden av sitt liv kom Bourdieu att engagera sig i otaliga politiska manifestationer, för de papperslösa immigranterna, för fler kvinnor i franska parlamentet, i olika strejksammanhang och mycket mer därtill. Dessutom lade han ned stor energi på olika aktiviteter till försvar för konstnärliga, vetenskapliga och andra kulturella fälts autonomi. Under långa perioder ägnade han det mesta av sin tid åt sådant. Även i utbildningspolitiken företog han interventioner. Mest uppmärksammat blev ett ”Förslag till framtidens utbildning” framlagt 1985, redigerat av Bourdieu, riktat till republikens president och med professorskollegiet vid Collège de France som kollektiv avsändare.³⁴ De kyliga analyserna i *Reproduktionen* var ingen slutpunkt.

Donald Broady

Noter

1. Pierre Bourdieu & Jean-Claude Passeron, *La reproduction. Éléments pour une théorie du système d'enseignement*, Minuit, Paris 1970. Det kan förefalla orättvist att jag i det här förordet uppehåller mig vid den förstnämnde författaren och utesluter medförfattaren Passeron ur resonemangen. Skälet är att det långsiktiga projekt som skisserades i *La reproduction* förbereddes av och skulle komma att utvecklas vidare av Bourdieu. De var jämgamla, båda födda 1930 och skolkamrater vid École normale supérieure vid rue d'Ulm. De samarbetade under 1960-talet fram till dess att deras vägar skiljdes åt i början av 1970-talet, varefter Passeron skapade sin egen institutionella bas i Marseille och gav sitt arbete, som framför allt rörde estetikens problem och forskningsmetodik, en inriktning som i väsentliga stycken avvek från Bourdieus och därmed från de bådas gemensamma ambitioner under 1960-talet.
2. Pierre Bourdieu & Jean-Claude Passeron, *Reproduction in Education, Society and Culture*, Sage, London 1977.

3. Om Bourdieureceptionen i den anglosaxiska världen se Donald Broady & Olle Persson, "Bourdieu i USA. Bibliometriska noteringar", *Sociologisk Forskning*, XXVI, nr 4 1989, s. 54–73. Utvidgad version s. 139–158 i Donald Broady, *Sociologi och epistemologi. Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*, HLS Förlag, Stockholm, andra upplagan 1991.
4. S. 860 f. i utbildningshistorikern Antoine Prosts anmälan "Une sociologie stérile: La reproduction", *Esprit*, XXXVIII, nr 398, 1970, s. 851–861.
5. Althusserianernas och Bourdieukretsens genombrott i det bredare kulturlivet skedde samtidigt. Den vänsterradikale förläggaren François Maspero i Paris publicerade i oktober 1965 både en samling, *Pour Marx*, med Althusser i huvudsak tidigare utgivna artiklar och samtidigt två volymer, betitlade *Lire le Capital*, med nya uppsatser av deltagare i Althusserns seminarium om Marx *Kapitalet* vid ENS läsåret 1964–1965 (svenska översättningar, *För Marx* och *Att läsa Kapitalet*, Cavefors 1968 och 1970). De första böckerna av Bourdieu som väckte större upseende var i synnerhet Pierre Bourdieu & Jean-Claude Passeron, *Les héritiers* från 1964/ till vilken jag strax återkommer, och vidare Pierre Bourdieu, Luc Boltanski, Robert Castel & Jean-Claude Chamboredon, *Un art moyen. Essai sur les usages sociaux de la photographie*, 1965, samt Pierre Bourdieu & Alain Darbel, *L'amour de l'art. Les musées et leur public*, 1966, samtliga utgivna av Jérôme Lindon på dennes bland intellektuella synnerligen ansedda förlag Minuit i Paris. Som ett slags motbud till Bourdieus variant av utbildningssociologi utkom från althusserianernas läger Christian Baudelot & Roger Establet, *L'école capitaliste en France*, Maspero, Paris 1971, som Althusser uppfattade som ett kollektivt verk av en arbetsgrupp kallad "Spinoza"; endast politiska meningsskiljaktigheter hindrade att Althusser själv och kanske fler av gruppens medlemmar framträdde som medförfattare på titelbladet, förstår man av hans postumt utgivna memoarer *L'avenir dure longtemps suivi de Les faits*, STOCK/IMEC, u.o. 1992, s. 348.
6. Bourdieu betydde mer än någon annan för att från och med 1960-talet aktualisera arvet från durkheimianerna, vilket under nästan ett halvsekel stått lågt i kurs. Som exempel kan nämnas att det var Bourdieu som uppmanade Viktor Karady att redigera samlingsutgåvorna av Marcel Mauss (publicerade 1968–1969), Maurice Halbwachs (1972) och Émile Durkheims skrifter (1975), samtliga på förlaget Minuit.
7. Se Yann Moulier Boutang, *Louis Althusser. Une biographie. Tome 1, La formation du mythe (1918–1956)*, Grasset, Paris 1992 och i synnerhet minnesbilderna och brevcitaten s. 150–160 i Althusserns gamle filosofilärare från gymnasiet Jean Guittons memoarbok *Un siècle une vie*, Robert Laffont, Paris 1988.
8. Detta skall inte tolkas så att den svenska (och åtföljande danska) introduktionen av Bourdieu tog omvägen över den anglosaxiska världen. Den då mest inflytelserike svenske introduktören, Staf Callewaert, hade på egen hand hittat *La reproduction*. Innan dess hade han inte hört talas om Bourdieu, och att just denna bok blev inkörsport till författarskapet hade säkert sin betydelse. Om Callewaerts minnesbilder av sina bemödanden vid mitten och slutet av 1970-talet att göra Bourdieu kompatibel med den då i Sverige och särskilt i Lund (tidigare än i England och mycket tidigare än i USA) inflytelserika althusserianismen, se s. 53–68 i Karin Anna Petersen & Marianne Høyen (red.), *At sette spor på en vandring fra Aquinas til Bourdieu – eresbog til Staf Callewaert*, Forlaget Hexis, u.o. 2008.
9. Den första grundligare svenska utläggningen av teserna i *La reproduction* fanns på sidorna 116–135 i Staf Callewaerts och Bengt-A. Nilssons stencilerade rapport *Samhället – skolan och skolans inre arbete*, 1974, utgiven från sociologiska institutionen i Lund (bokversion 1977 på förlaget Lunds Bok och tidskrifts AB). År 1976 publicerades i Svante Lundbergs, Staffan Selanders och Ulf Öhlunds antologi *Jämlikhetsmyt och klassherravälde* (Cavefors, Lund) en version av Bourdieus uppsats från 1971 om kulturell och social reproduktion. År 1977 utgav Boel Berner, Staf Callewaert och Henning Silberbrandt en samling fransk utbildningssociologi, *Skola, ideologi och samhälle* (Wahlström & Widstrand, Stockholm, dansk version på Munksgaard), innehållande bland annat kommenterade utdrag (motsv. originalets s. 134–152, 185, 230–253) ur *La reproduction*.
10. Pierre Bourdieu & Jean-Claude Passeron, *Les héritiers. Les étudiants et la culture*, Minuit, Paris 1964.
11. Centre de sociologie européenne, som Bourdieu övertog ledarskapet för 1964 och i praktiken styrde livet ut, tillhörde den sjätte sektionen av École pratique des hautes études. Denna sjätte sektion, som var den samhällsvetenskapliga, ombildades 1975 till det självständiga lärosätet École des hautes études en sciences sociales.
12. Pierre Bourdieu, "Le sens de l'honneur", s. 13–44, 60–64 i Pierre Bourdieu, *Esquisse d'une théorie de la pratique*, Droz, Genève & Paris 1972. Svensk översättning i Pierre Bourdieu, *Kultursociologiska texter*, Salamander, Stockholm 1986, senare utgåvor på Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
13. Raymond Aron, *Mémoires*, Julliard, Paris 1983, s. 474.
14. Inte bara för pedagoger utan för engelskläsende samhällsvetare i gemen var *Reproduction* länge den mest bekanta av Bourdieus skrifter, jämte några översatta likartade artiklar. Dock fanns skillnader mellan disciplinerna. Många sociologer övergick till att betrakta *La distinction. Critique sociale du jugement* (Minuit, Paris 1979) som Bourdieus huvudarbete när översättningar till engelska blivit tillgängliga, i utdrag i en tidskrift 1980 och hela boken 1984. Bland etnologerna och antropologerna tilldrog sig Bourdieus arbeten intresse redan under första hälften av 1960-talet tack vare översättningar i samlingsverk av några av hans tidigaste uppsatser från Algeriet. Begränsade kretsar av konstvetare och litteraturvetare fäste sig vid Bourdieus och hans medarbета-

res studier av kulturkonsumtion. Inom många discipliner uppmärksammade man den kunskapssteoretiska diskussionen och utläggningarna om praktiken och habitusbegreppet i *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge U.P. 1977, vilket var en kraftigt reviderad version av *Esquisse d'une théorie de la pratique*, Droz, Genève & Paris 1972, senare utgiven i en tredje helt omarbetad och mer omfattande version, *Le sens pratique*, Minuit, Paris 1980 (engelsk översättning *The Logic of Practice*, 1990). Ur ett vidare internationellt perspektiv kan skillnader noteras gentemot andra delar av världen: Inom tysk språkområde fick Bourdieu tidigt betydelse för kunskapsociologin och inom konst- och litteraturvetenskapen. Den italienska och i någon mån spanska receptionen karaktäriserades av jämförelsevis stor tonvikt vid den kunskapssteoretiska sidan av hans författarskap.

15. Pierre Bourdieu & Jean-Claude Passeron, *The Inheritors. French Students and their relation to culture*, University of Chicago Press, 1979.
16. Pierre Bourdieu, Jean-Claude Passeron & Michel Eliard, *Les étudiants et leurs études*, Cahiers du Centre de sociologie européenne, Sociologie de l'éducation I. Mouton, Paris & La Haye 1964.
17. Jean-Claude Passeron & Monique de Saint-Martin, *Les étudiants en médecine*, Paris, Centre de sociologie européenne, 1964.
18. Monique de Saint Martin, *Les fonctions sociales de l'enseignement scientifique*, Cahiers du Centre de sociologie européenne VIII, Mouton, Paris & La Haye 1971.
19. Claude Grignon, *L'ordre des choses. Les fonctions sociales de l'enseignement technique*, Minuit, Paris 1971.
20. Pierre Bourdieu, Yvette Delsaut & Monique de Saint Martin, *Les fonctions du système d'enseignement. Classes préparatoires et facultés*, Centre de sociologie européenne, Paris 1970.
21. Se bidragen i Pierre Bourdieu, Jean-Claude Passeron & Monique de Saint Martin (red.), *Rapport pédagogique et communication*, Cahiers du Centre de sociologie européenne, Sociologie de l'éducation II. Mouton, Paris & La Haye 1965.
22. För mer detaljer om framväxten av Bourdieus nyckelbegrepp "kapital", "habitus" och "fält" se kapitel III, s. 165–386, i Donald Broady, a.a. 1991.
23. Anmärkningsvärt med tanke på att unga pretenderer med samma exklusiva utbildningsbakgrund och goda framtidsutsikter i den intellektuella världen tidigt brukade ge spridning åt i synnerhet sina översättningar av och elaborerade kommentarer till stora filosofer – exempelvis, för att nämna några Bourdieu närtstående *normaliens*, den kommenterade översättning av Kants *Anthropologie* som utgjorde Foucaults kompletterande doktorsavhandling

1961 (Foucault hade varit lärare i psykologi vid ENS under Bourdieus tid där), eller den översättning av Husserls text om geometrins ursprung som Jacques Derrida (Bourdies skolkamrat och nära vän från gymnasiet Louis le Grand och ENS) utgav året därpå försedd med en nydanande inledning, till omfånget flera gånger större än själva översättningen. Vid samma tidpunkt, 1961–1962, publicerade Bourdieu texter om betydligt lägre rankade studieobjekt, nämligen illitterata bönder, arbetslösa och trasproletärer i Algeriet och Béarn, och inledde sina empiriska studier av fransk utbildning och kulturkonsumtion.

24. Det viktiga undantaget var en tidig studie av ungarlarnas ("gammpojka" som man säger i Norrland) situation på bondlandet i hans egen barndoms Béarn. Här förekom termen habitus för första gången i Bourdieus författarskap, jämsides med den aristoteliska synonymen *hexis*, och habitusbegreppet är centralt för förståelsen av dessa ogifta mäns svårigheter i samröret med flickorna som föredrar att flytta till stan. ("Célibat et condition paysanne", *Études rurales*, nr 5–6, 1962, s. 32–136; nytryck i Pierre Bourdieu, *Le Bal des célibataires. Crise de la société paysanne en Béarn*, Seuil, Paris 2002.) I arbetena från de närmast följande åren finns bara fåtaliga användningar av termerna habitus och hexis. Inte förrän mot slutet av 1960-talet började termen habitus erhålla en helt central plats i Bourdieus vokabulär.
25. Svensk översättning i Pierre Bourdieu, *Kultursociologiska texter*, a.a., 1986.
26. Pierre Bourdieu, *La noblesse d'État. Grandes écoles et esprit de corps*, Minuit, Paris 1989. Engelsk översättning *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*, Stanford U.P., 1996.
27. Pierre Bourdieu, *Homo academicus*, Minuit, Paris 1984. Svensk översättning på Brutus Östlings Bokförlag Symposium, 1996.
28. Bland andra Christian Baudelot, Stephane Beaud, Franck Poupeau, Sandrine Garcia och Bertrand Geay.
29. För egen del har jag svårt att uppfatta *Reproduktionen* som ett pionjärbete, ett program för vad som komma skulle. Den tjänade snarare till att konsolidera det som ditintills uppnåtts. Härvidlag, med sin karaktär av delbokslut, liknar *Reproduktionen* nästa stora tillbakablickande syntes av studierna av det franska samhället, *La distinction*, a.a. 1979, där fynd och resonemang från sextioalets och sjuttioalets kultursociologiska forskning sammanfördes och systematiserades. Både böckerna kan betraktas som rapporter från inflygningen över det franska utbildningsväsendet och samhället i övrigt. Att allt betraktades från ganska hög höjd kan förklara exempelvis den i jämförelse med Bourdieus och medarbetarnas senare arbeten tämligen grova sociala indelningen – i stort sett en kategorisering i dominerande klass, medelklasser och folkliga klasser, med åtskillnad mellan framför allt två slag av klassfraktioner, de övervägande ekonomiskt och de övervägande kulturellt bemedlade.

30. Dessa Bourdieus artiklar som följde strax efter *Reproduktionen* och innebar avgörande steg i ny riktning var "Une interprétation de la théorie de la religion selon Max Weber", *Archives européennes de sociologie*, XII, nr 1, 1971, s. 3–21, samt "Genèse et structure du champ religieux", *Revue française de sociologie*, XII, nr 3, juli–september 1971, s. 295–334.
31. Standardverket i fråga om de mest utvecklade statistiska tekniker som Bourdieu använde under sina sista år är Henry Rouanet & Brigitte Le Roux, *Geometric Data Analysis. From Correspondence Analysis to Structured Data Analysis*, Kluwer, Dordrecht 2004.
32. Jfr Christian Baudelot & Roger Establet, *Allez, les filles!*, Seuil, Paris 1992.
33. Även något enligt Bourdieu så trögrörligt som människors habitus kan förändras. För tydliga exempel från den av Bourdieu ledda utbildningsforskningen, se studierna av Charles Suaud av pojkar som efter genomgången prästseminarium kommer ut som kyrkans män (*La vocation. Conversion et reconversion des prêtres ruraux*, Minuit, Paris 1978) och av Francine Muel-Dreyfus om hur bondsöner omformas till den första generationen republikanska folkskollärare (*Le métier d'éducateur. Les instituteurs de 1900, les éducateurs spécialisés de 1968*, Minuit, Paris 1983). Ett annat gott exempel på utbildningssociologiska studier av förändring är de ovan flera gånger anförda analyserna av universitetets kris som var en betingelse för fenomenet 68. Här inträffade verkligen en omvandling som låter sig förklaras sociologiskt. Dessutom har Bourdieu senare (i *Homo academicus*, a.a. 1984, s. 214 not 7) idkat självkritik: potentialerna för förändring i spåren av universitetens kris var ännu större än vad som framgick av hans tidiga analyser. Den analogi, examensinflation, som han då tillämpade duger inte riktigt eftersom individer och grupper när deras utbildningskapital förloras i värde kan utveckla strategier för att klara sig. De kan skapa nya marknader och nya yrken där deras utbildning blir mer värd, och de kan kämpa för att ändra kriterierna för tillträde till uppsatta positioner. Vilket som bekant var precis vad 68-generationen gjorde.
34. *Propositions pour l'enseignement de l'avenir, élaborées à la demande de Monsieur le Président de la République par les professeurs du Collège de France*, Collège de France, Paris 1985. Svensk översättning i utdrag i *Ord & Bild*, nr 1 1992, s. 27–32 och i sin helhet i *Skola för bildning. Huvudbetänkande av Läroplanskommittén*, SOU 1992:94, s. 371–393.